VANIERSEL LUCHTMAN ADVOCATEN

JURIDISCH UP TO DATE

Dit artikel is verschenen in en geschreven voor het tijdschrift Juridisch up to Date. Het artikel is met veel aandacht en zorgvuldigheid geschreven, maar bevat informatie van algemene aard. Juridisch advies is echter altijd maatwerk. Wint u dus altijd deskundig juridisch advies in. (Lees onze disclaimer).

Jutd 2016/0095 Koper onder eigendomsvoorbehoud verkrijgt voorwaardelijk eigendomsrecht en kan pandrecht vestigen

Jutd 2016/0095 d.d. 26-08-2016

Auteur(s): mr F.F.A. Smetsers, Van Iersel Luchtman Advocaten, Breda.

De Hoge Raad heeft op 3 juni 2016 (ECLI:NL:HR:2016:1046) een knoop doorgehakt die van groot belang is voor de financierings- en insolventiepraktijk. In de zaak Reuser/Rabobank, waarover ik al eerder schreef in Juridisch up to Date; zie JutD 2015-0004, heeft ons hoogste rechtscollege geoordeeld dat een koper onder eigendomsvoorbehoud direct bij aflevering van de zaak al een voorwaardelijk eigendomsrecht verkrijgt, waarover hij in juridische zin ook al kan beschikken door er bijvoorbeeld een pandrecht op te vestigen. Eerder oordeelde het hof 's-Gravenhage (ECLI:NL:GHDHA:2014:4352) nog dat de koper onder eigendomsvoorbehoud geen eigenaar werd - ook niet voorwaardelijk - voordat de aan dit voorbehoud gekoppelde voorwaarde (meestal: betaling) was vervuld.

Eigendomsvoorbehoud: juridisch kader
In het handelsverkeer komt het gebruik van een eigendomsvoorbehoud zeer vaak voor. Meestal wordt een dergelijk voorbehoud in de algemene voorwaarden opgenomen. Het biedt de leverancier enige zekerheid dat hij, als zijn afnemer niet (tijdig) betaalt, zijn schade nog enigszins kan beperken door het terughalen van de door hem geleverde goederen (of wat daar nog van over is). Er wordt dan bedongen dat de geleverde zaken eigendom van de leverancier blijven, totdat de koopprijs van de desbetreffende zaken is betaald.

De wet bepaalt in artikel 3:92 lid 1 BW:

"Heeft een overeenkomst de strekking dat de een zich de eigendom van een zaak die in de macht van de ander wordt gebracht, voorbehoudt totdat een door de ander verschuldigde prestatie is voldaan, dan wordt hij vermoed zich te verbinden tot overdracht van de zaak aan de ander onder opschortende voorwaarde van voldoening van die prestatie."

In lid 2 van datzelfde artikel wordt bepaald:

"Een eigendomsvoorbehoud kan slechts geldig worden bedongen ter zake van vorderingen betreffende de tegenprestatie voor door de vervreemder aan de verkrijger krachtens overeenkomst geleverde of te leveren zaken of krachtens een zodanige overeenkomst tevens ten behoeve van de verkrijger verrichte of te verrichten werkzaamheden, alsmede ter zake van de vorderingen wegens tekortschieten in de nakoming van zodanige overeenkomsten. Voor zover een voorwaarde op deze grond nietig is, wordt zij voor ongeschreven gehouden."

Uit dit lid 2 blijkt dat een eigendomsvoorbehoud dus ook niet te ruim mag worden opgeschreven. De prestatie die moet worden geleverd voordat het eigendomsrecht overgaat, mag alleen betrekking hebben op (1) het voldoen van vorderingen voortvloeiende uit geleverde of te leveren van zaken of diensten en (2) het voldoen van vorderingen op grond van wanprestatie die voortvloeien uit de overeenkomsten tot het leveren van deze goederen en diensten. Het is dus niet mogelijk om te bedingen dat iedere willekeurige vordering van de leverancier moet zijn voldaan voordat het eigendomsrecht overgaat.

Beschikkingsmacht over onder eigendomsvoorbehoud geleverde zaken?
Het eigendomsvoorbehoud heeft tot gevolg dat de feitelijke levering (machtsverschaffing, waarbij de koper de zaak in handen krijgt) en de juridische levering (waarbij de eigendom overgaat) uit elkaar

worden gehaald. De koper die een goed onder eigendomsvoorbehoud koopt, kan namelijk wel feitelijk over een goed beschikken (zoals deze gebruiken of verplaatsen), maar is nog geen eigenaar. In juridische zin kan hij er dus nog niet (onvoorwaardelijk) over beschikken. In de praktijk wordt deze strikte scheiding die het eigendomsvoorbehoud aanbrengt enigszins genuanceerd, doordat over het algemeen wordt afgesproken (of stilzwijgend wordt aangenomen) dat een koper onder eigendomsvoorbehoud, die er zijn beroep van maakt om dergelijke zaken te verkopen (als detailhandel of groothandel), in het kader van zijn normale bedrijfsuitoefening toch bevoegd is om de zaken te vervreemden. Dit ondanks het feit dat de koper onder eigendomsvoorbehoud formeel nog niet beschikkingsbevoegd is, en dus ook niet het eigendomsrecht op de zaak zou kunnen overgedragen aan zijn klanten. In de praktijk gebeurt dat dus wel.

Zoals gezegd staat in dit artikel de vraag centraal of de koper van een zaak onder eigendomsvoorbehoud (a) een voorwaardelijk eigendomsrecht - waar dus ook een voorwaardelijke beschikkingsbevoegdheid uit voortvloeit - of (b) slechts een voorwaardelijke vordering tot levering van het goed verkrijgt. De wet geeft geen uitsluitsel, terwijl het onderscheid van groot belang kan zijn voor de vraag of de koper onder eigendomsvoorbehoud vervolgens ook weer over de zaak kan beschikken indien de voorwaarde die aan het eigendomsvoorbehoud is gekoppeld nog niet is vervuld.

Voorbeeldcasus
X levert 10 pallets papier aan Y en bedingt bij die transactie een eigendomsvoorbehoud. Y heeft een krediet bij zijn bank en de bank heeft uit dien hoofde ook een pandrecht verkregen op alle huidige en toekomstige voorraad. Als er geen eigendomsvoorbehoud zou zijn geweest, zou Y vermoedelijk bij aflevering van de pallets papier door X eigenaar zijn geworden en dus ook beschikkingsbevoegd zijn geworden om een pandrecht op de pallets papier te vestigen. (Dat gebeurt dan overigens automatisch, omdat de verpanding immers ook betrekking heeft op "toekomstige voorraad".) Aangezien er in de voorbeeldcasus wel een eigendomsvoorbehoud is bedongen, wordt Y nog geen eigenaar door de aflevering. Dat wordt hij pas als de koopsom is voldaan. Y zit echter in financiële problemen, waardoor hij maar 80% van de koopsom kan betalen. Vervolgens gaat hij - een paar dagen na die betaling - failliet.

Niet ter discussie staat dat de eigendom van de pallets papier nog niet van X naar Y is gegaan, nu de koopsom nog niet is voldaan. Maar wat gebeurt er als de laatste 20% van de koopsom alsnog wordt voldaan? Omdat op dat moment de aan het eigendomsvoorbehoud verbonden opschortende voorwaarde wordt vervuld, wordt Y eigenaar. Indien er geen sprake van een pandrecht zou zijn, vallen de pallets papier vervolgens op basis van artikel 20 Fw in de boedel. De vraag is nu: is er sprake van een pandrecht van de bank op de pallets papier? Indien wordt aangenomen dat een pandrecht alleen kan worden gevestigd nadat de betaling van het restant heeft geleid tot eigendomsoverdracht aan Y, staat het in artikel 23 en 35 Fw opgenomen fixatiebeginsel aan de vestiging van een pandrecht in de weg. Y is immers beschikkingsonbevoegd geworden vanaf de dag van de faillietverklaring.

Voorwaardelijk eigendomsrecht?
Dit was lange tijd de heersende leer. In 2014 bevestigde het gerechtshof 's-Gravenhage in de zaak Reuser/Rabobank nog dat een koper onder eigendomsvoorbehoud dus niet in juridische zin over de zaak kan beschikken voordat de koopsom volledig is voldaan. Een pandrecht was derhalve niet aan de orde. Het hof oordeelde dat geen sprake kan zijn van een "voorwaardelijk eigendomsrecht" waarop reeds een pandrecht zou kunnen worden gevestigd.

Het geschil in eerste aanleg en in hoger beroep
De casus - waarvoor ik verwijs naar mijn artikel in Jutd 2015-0004 - werd in eerste instantie voorgelegd aan de rechtbank 's-Gravenhage (vonnis van 12 september 2012, ECLI:NL:RBSGR:2012:BX7231). De bank betoogde dat zij een pandrecht op de voorwaardelijke eigendom van de roerende zaak (een teeltsysteem) had gekregen. Volgens de bank moest het voorwaardelijk eigendomsrecht worden aangemerkt als een zelfstandig overdraagbaar vermogensrecht dat ingevolge de schakelbepaling van artikel 3:98 BW ook voor verpanding vatbaar is. Volgens de bank was het pandrecht dus al vóór faillissement gevestigd. Het nadien uitgesproken faillissement stond dus ook niet in de weg aan de vervulling van de opschortende voorwaarde (door betaling van de koopsom) èn het bestaan van het

pandrecht op het (vanaf het moment van betaling onvoorwaardelijke) eigendomsrecht. De curator was van mening dat er niet zoiets bestaat als een "voorwaardelijk eigendomsrecht" waarop een pandrecht kan worden gevestigd.

De rechtbank kwam tot de conclusie dat er een toekomstig goed was geleverd en dat de levering onder eigendomsvoorbehoud geen voorwaardelijk eigendomsrecht (in goederenrechtelijke zin) opleverde. Het was volgens de rechtbank hoogstens een pandrecht op een vordering tot levering en niet een pandrecht op (de eigendom van) de roerende zaak zelf.

In hoger beroep (hof 's-Gravenhage 2 september 2014, ECLI:NL:GHDHA:2014:4352) bestreed de bank de vaststelling van de rechtbank dat aan de bank geen pandrecht toekomt. De bank stelde dat de koper onder eigendomsvoorbehoud niet een toekomstig goed heeft verkregen, maar dat zij terstond een goed (te weten een eigendomsrecht onder opschortende voorwaarde) heeft verkregen. Op dat reeds bestaande eigendomsrecht zou het pandrecht van de bank zijn gevestigd. De bank bracht hiermee een splitsing aan tussen een door de vervreemder behouden eigendomsrecht onder ontbindende voorwaarde en een aan de verkrijger toegekend eigendomsrecht onder opschortende voorwaarde. Het hof oordeelde vervolgens dat er geen sprake kan zijn van een dergelijk "gesplitst" eigendomsrecht. Het hof verwees naar artikel 5:1 BW en overwoog dat slechts één recht het meest omvattende is, namelijk het eigendomsrecht. Aldus kan er ter zake één zaak slechts één eigendomsrecht bestaan. Dat het eigendomsrecht kan zijn gedeeld tussen een aantal mede-eigenaren doet hier volgens het hof niets aan af: er is dan sprake van in beginsel gelijkwaardige rechten tot hetzelfde eigendomsrecht. Een splitsing zoals de bank betoogde vloeit volgens het hof niet uit de wet voort.

De Hoge Raad
De Hoge Raad oordeelt in het arrest van 3 juni 2016 dat koper en verkoper, zolang er nog niet is betaald, beiden voorwaardelijk eigenaar zijn: de verkoper onder ontbindende voorwaarde en de koper onder opschortende voorwaarde. Beiden kunnen gelijktijdig een pandrecht op de zaak vestigen, maar in beide gevallen alleen met inachtneming van diezelfde ontbindende respectievelijk opschortende voorwaarde. Zodra de verkoper wordt betaald, verliest de verkoper zijn eigendomsrecht, wordt de koper onvoorwaardelijk eigenaar en heeft de pandhouder (meestal, zo ook in bovenstaande casus, de bank) een rechtsgeldig pandrecht op de zaak. Dat geldt dus ook als betaling na datum faillissement plaatsvindt.

De Hoge Raad komt onder meer tot dit oordeel, omdat in de parlementaire geschiedenis van de regeling ter zake het eigendomsvoorbehoud met enige regelmaat is terug te lezen dat de verkrijger van een zaak onder eigendomsvoorbehoud voorwaardelijk eigenaar zou worden en dat het door hem verkregen (eigendoms)recht een voorwaardelijk recht zou betreffen. Volgens de Hoge Raad blijkt uit de parlementaire geschiedenis dat *"de wetgever ter zake van een overdracht onder eigendomsvoorbehoud een systeem voor ogen heeft gestaan waarin deze overdracht - behoudens andersluidende afspraken - wordt aangemerkt als een overdracht onder opschortende voorwaarde, waarbij de levering van de desbetreffende roerende zaken is voltooid op het moment dat de zaken in de macht van de verkrijger zijn gebracht, met als gevolg dat de verkrijger een "terstond ingaand eigendomsrecht onder opschortende voorwaarde", respectievelijk "voorwaardelijk eigendomsrecht" verkrijgt"*.

De Hoge Raad verbindt hieraan de conclusie dat de verkrijger dus een voorwaardelijk eigendomsrecht krijgt en dat hij dit voorwaardelijke recht ook slechts onder diezelfde voorwaarde kan vervreemden of bezwaren (art. 3:84 lid 4 BW). Wordt een pandrecht op het voorwaardelijk eigendomsrecht gevestigd, dan ontstaat met voltooiing van de vestigingshandeling een onvoorwaardelijk pandrecht op het voorwaardelijk eigendomsrecht.

Gevolgen
In de voorbeeldcasus is de situatie geschetst dat de koopsom pas na datum faillietverklaring van X wordt voldaan. Pas op dat moment wordt de opschortende voorwaarde voor eigendomsovergang van de pallets papier vervuld. Voor dit arrest was de gedachte dat de bank van Y, nu vóór het vervullen van de opschortende voorwaarde al alle handelingen waren verricht om een pandrecht op de voorraad te vestigen, hiermee nog geen geldig pandrecht had verkregen. Immers, Y was door het faillissement niet

meer beschikkingsbevoegd op het moment dat hij eigenaar werd en kon dus ook niet meer een pandrecht vestigen. Op basis van het zojuist besproken arrest is deze gedachte niet meer juist. Volgens de Hoge Raad had de bank al voor datum faillissement een onvoorwaardelijk pandrecht verkregen op het voorwaardelijke eigendomsrecht van Y op de voorraad. Door het verrichten van de betaling is de opschortende voorwaarde vervuld, waardoor het (nog steeds onvoorwaardelijke) pandrecht op het nu onvoorwaardelijke eigendomsrecht komt te rusten.

De positie van financiers/pandhouders is dus door dit arrest versterkt. Het kan voor financiers nuttig zijn om na faillietverklaring van de debiteur van die financier (het restant van) de koopsom van de aan de financier verpande zaken te voldoen, zodat deze zaken onder het pandrecht komen te vallen. Door de leverancier te betalen, kan de financier dan vervolgens zijn pandrecht uitoefenen. Dit is met name zinvol, indien het te betalen restantbedrag lager is dan de waarde van de zaak. Eerder was dat niet zinvol, omdat de zaken dan in de boedel vielen en dus door de curator konden worden verkocht.

© Euroforum Uitgeverij BV NL